

Dr. sc. Željko Galić, docent
Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru

OBITELJSKOPRAVNI ODNOS KAO TEMELJ ZA NASLJEĐIVANJE – STANJE I TENDENCIJE

U suvremenim pravnim sustavima obiteljskopравни odnos općenito može nastati između osoba povezanih nekim oblikom životne zajednice ili pravno priznatim srodstvom. Obiteljskopравни odnos ima pravne učinke osobnopravne i imovinskopravne prirode.

U radu se prikazuje društvena pozadina, evolucija i dinamika povezanosti obiteljskopavnog odnosa i prava na nasljeđivanje. Iznose se specifičnosti nasljednog statusa i prava pojedinih subjekata obiteljskopavnog odnosa u sklopu suvremenih društvenih i pravnih tendencija, te analiziraju i kritički vrednuju važeće zakonske norme, posebice Zakona o nasljeđivanju u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: obiteljskopравни odnos, životna zajednica, srodstvo, pravo nasljeđivanja, tendencije u nasljednom pravu.

1. Uvod

Društveno-ekonomska pojava nasljeđivanja nastala je na određenom stupnju razvitka ljudskog društva, kada se uvidjela praktična potreba korištenja predmeta koji su pripadali pokojniku. S vremenom je nasljeđivanje postalo pravni institut, kao egzistencijalni izraz srodničkih i obiteljskih odnosa, i kao drugi oblik povezanosti koji se za života ostavitelja ogledao u međusobnim obvezama uzdržavanja s bliskim osobama.

Prijenos imovine između nekih osoba može biti posljedica raznih okolnosti, odnosa i pretpostavki od kojih je jedan i srodstvo, krvno i adoptivno. Temeljem srodstva taj prijelaz može biti u slučaju smrti – nasljeđivanjem, ili za života samih srodnika – uzdržavanjem, odnosno različitim oblicima uzdržavanja.¹

Nasljeđivanje je prijelaz ostavine, stvari i prava umrloga na njegove nasljednike. Ostavina je imovina koja je predmet nasljeđivanja, tj. skup imovinskih prava umrloga i ona neimovinska prava koja prelaze na nasljednike (autorska i moralna

¹ Autori u teorijsko - povijesnim pristupima navode dva različita načina nasljeđivanja dobara: 1. afrički, gdje je nasljeđivanje vezano za spol – muškarci nasljeđuju muškarce a žene nasljeđuju žene; 2. eu-roazijski – u kojem žene nasljeđuju muškarce i obratno, što dovodi do podjele „...imanja izvan skupine s jednolinijskim računanjem podrijetla“. Usp. Segalen, M., *Srodstveni odnosi u zapadnim (zapadnoeuropskim) društvima : povijesne i suvremene perspektive*, Etnološka tribina, Zagreb, 20 (1997), str. 34.

prava).² Nasljeđivanjem se ne može stupiti u sve pravne odnose umrloga, pa predmet nasljeđivanja nisu osobna prava i imovinska prava koja su isključivo osobne naravi, vezani uz osobu umrloga, a koja se gase njegovom smrću (npr. osobne služnosti, punomoć, pravo prvokupa). Ostavitelj je fizička osoba čijom se smrću, odnosno proglašenjem za umrloga, otvara njezino nasljedstvo. Ako umrla osoba nije ostavila imovine, nema ostavine pa ni ostavitelja. Naslijeđene obveze su obveze koje je nasljednik naslijedio jer su pripadale ostavitelju, a nisu prestale njegovom smrću. Obveze ostavitelja ulaze u ostavinu ako nisu strogo osobne naravi, jer u tom slučaju prestaju smrću ostavitelja.

Sukladno načelu nasljeđivanja zbog smrti (*mortis causa*), nitko ne može postati nasljednikom prije nego što ostavitelj umre. Zato nitko, bez obzira koliko mu je nasljedna nada osnovana,³ nije ovlašten za života ostaviteljeva išta zahtijevati kao njegov budući nasljednik, niti je ovlašten za ostaviteljeva života pobijati njegova raspolaganja učinjena na štetu one koristi kojoj se eventualni budući nasljednik nada. Drukčija situacija je bila u vremenima kada su prava i obveze pripadale obitelji, a ne pojedinim članovima. Tada su neki članovi obitelji bili samo upravitelji i nominalni nositelji prava i obveza, a ostali članovi obitelji su za života upravitelja obiteljskih dobara imali neko pravo, jer su se već za života smatrali njegovim nasljednikom. Suvremeni pravni poredci utemeljeni su na individualizmu, pojedinac je pravni subjekt koji može samostalno raspolagati svojom imovinom, neovisno ugrožava li time položaj svojih potencijalnih nasljednika.

Obiteljskopravne odnose možemo promatrati kao osobnopravne i imovinskopravne prirode. Prestankom ljudskog života dolazi do promjene trajanja i prirode odnosa koji su do tada postojali. Svi odnosi osobne prirode, dakle, odnosi koji ne proizvode neki imovinskopravni učinak (posljedicu), prestaju postojati trenutkom smrti čovjeka.⁴ Imovinskopravni odnosi u pravilu ne prestaju gubitkom pravnog subjektiviteta neke fizičke osobe, jer na mjesto dotadašnjeg pravnog subjekta, u imovinskopravne odnose mogu stupiti druge osobe.

U svim društvima kroz povijest postojalo je nasljeđivanje kao društveni odnos, koji je bio uređen različitim normama, a danas je nasljeđivanje pravni institut. Temeljni uvjeti za nastupanje nasljeđivanja su smrt ostavitelja, postojanje nasljednika i osnov pozivanja nasljednika na nasljeđe.⁵

Osnove za nasljeđe su pravni temelji kojima netko nasljeđuje neku osobu. To su zakon i oporuka, a negdje i ugovor o nasljeđivanju.

Određene kategorije osoba u obiteljskopравnim odnosima, pored toga što su zakonski nasljednici, mogu biti i nužni nasljednici. Time se dodatno naglašava njihova bliskost i na odgovarajući način vrjednuju u sklopu nasljednih prava. Te osobe su ponajprije najbližiji krvni srodnici u ravnoj (predci i potomci) i pobočnoj

2 Vidaković Mukić, M., *Opći pravni rječnik*, Narodne novine d. d., Zagreb, 2006., str. 598.

3 *Pravni leksikon* (gl. ur. Pezo, V.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007., str. 789. Nasljednu nadu možemo definirati kao očekivanja određenih osoba da će naslijediti ostavitelja nakon njegove smrti.

4 Đorđević, Ž. S.; Bakić, V. S., *Osnovi imovinskog i porodičnog prava* - drugo dopunjeno izdanje, Savremena administracija, Beograd, 1959., str. 85.

5 *Ibid*, str. 89. Svakako ovim uvjetima treba pridodati i postojanje ostavine.

liniji (braća i sestre), adoptivni srodnici ali i (izvan)bračni partner ostavitelja. Od svih njih samo su (izravni) potomci ostavitelja, posvojenici te bračni partner bezuvjetni, *ex lege* nužni nasljednici. Ostale osobe imat će status nužnih nasljednika samo ako ispunjavaju i druge propisane uvjete: da imaju trajnu nesposobnost za rad i nedostatak nužnih sredstava za život.⁶

U nastavku rada ćemo ukratko prikazati koje obiteljskopravne veze imaju primat pri nasljeđivanju i na koji način se zakonodavčeva i ostaviteljeva volja uvažavaju i isprepleću u određivanju titulara nasljeđivanja.

2. Nasljedna prava krvnih i adoptivnih srodnika

Smrću neke fizičke osobe i prestankom njezina pravnog subjektiviteta nastaje nova pravna situacija u sklopu uže i/ili šire zajednice u kojoj je pokojnik egzistirao. Nasljeđivanjem ostaviteljevi nasljednici stupaju u većinu pravnih odnosa u kojima se u trenutku smrti nalazio ostavitelj. Među osobama koje stupaju u pravne odnose ostavitelja značajnu ulogu imaju srodnici, čime se očituje povezanost i solidarnost određenog kruga osoba. Vrstu i krug srodnika koji mogu nasljeđivati ostavitelja određuje pravni sustav, i on je na izvjestan način odraz međusobne povezanosti i bliskosti odnosno uspostavljene hijerarhije odnosa za vrijeme života ostavitelja.⁷

Sustavima klasiranja srodnika obavlja se razvrstavanje svih srodnika temeljem određenih kriterija. Postoje dvije skupine tih sustava: 1. sustavi temeljeni na biološkim mjerilima srodstva; i 2. sustavi temeljeni na društvenim mjerilima srodstva.

U skupini sustava temeljenim na društvenim mjerilima srodstva je i parentelarni sustav,⁸ koji je svojevrsna sinteza, kombinacija društvenih i bioloških mjerila srodstva.

Nasljednopravni sustav u Bosni i Hercegovini (dalje u tekstu: BiH), kao i većina suvremenih, prihvaća sljedeće temeljno načelo nasljeđivanja: osobe pozvane na nasljeđivanje su ponajprije one koje su s ostaviteljem bile povezane najbližim socijalnim vezama⁹ pa je parentelarni sustav razvrstavanja srodnika temelj pravnog uređenja nasljeđivanja. Svi srodnici ostavitelja svrstavaju se u određene nasljedne

6 Usp. Radić, D., *Imovinski odnosi u braku*, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2016., str. 439.

7 On je odraz stajališta pravnog sustava o vrjednovanju pojedinih odnosa koji su postojali za života ostavitelja, ali i o njihovoj važnosti nakon njegove smrti, ponajprije u kontekstu refleksije tih odnosa na širu zajednicu. Zato se u ovoj sinergiji obiteljskih odnosa i mogućih titulara nasljeđivanja mogu prepoznati tendencije i dosegnuta socijalno-humana razina nekog društva i pravnog sustava.

8 Skupina srodnika koji potječu od istog pretka zove se parentela (lat. *parentes* - roditelji). Taj sustav prvi je uveo Austrijski opći građanski zakonik (dalje u tekstu: OGZ) i srodnike razvrstavao u šest parentela (loza), primjerice „Na prvu lozu spadaju oni, koji izlaze od pokojnika, kao stabla svojega, to jest njegova djeca i njihovi potomci. Na drugu lozu spadaju otac i mati pokojnika, zajedno s onima, koji ishode od oca i od matere, to jest: njegova braća i sestre i njihovi potomci“. OGZ, § 731., Izvor: *Opći austrijski građanski zakonik, proglašen patentom od 29. studena 1852. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji s naknadnim zakonima i naredbama* (ur. Posilović, S. u prijevodu Speveca, F. J. iz 1899), IV. popravljeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, str. 278.

9 Smatra se da je prirodna želja ostavitelja da mu najbliži srodnici budu nasljednici, jer se među srodnicima redovito formira životna zajednica u kojoj se njeguju uvažavanje i poštovanje, pomaganje i uzdržavanje, te očituju mnogi oblici bliskosti.

redove¹⁰ prema pravilu grupiranja srodnika u bliže ili dalje nasljedne redove, pri čemu bliži nasljedni redovi isključuju dalje. Mogući korektiv takvog pravila je sama volja ostavitelja, jer objektivna srodnička i obiteljska bliskost ne mora uvijek značiti i stvarnu životnu i socijalnu bliskost.

Zakon o nasljeđivanju u entitetu Federaciji BiH¹¹ (dalje u tekstu: ZN FBiH) još više je osnažio krvne srodnike u nasljednim pravima, tako što je proširio krug zakonskih nasljednika.¹² Naime, pored svih potomaka ostavitelja, njegovih posvojenika i njihovih potomaka i bračnog partnera (prvi zakonski nasljedni red); roditelja ostavitelja, njegove braće i sestara i njihovih potomaka (drugi nasljedni red); propisano je da u trećem nasljednom redu pored djedova i baka mogu nasljeđivati svi njihovi potomci¹³. Po prethodno važećem zakonu mogla su nasljeđivati samo (ostala) djeca bake i djedova, tj. stričevi, tetke i ujaci ostavitelja. Broj nasljednih redova sada nije ograničen, te je teorijski moguće da nasljeđuju i osobe četvrtog nasljednog reda (prabake i pradjedovi ostavitelja) ili čak i dalji predci u daljem nasljednom redu, sve uz načelne uvjete da nema nasljednika u bližim nasljednim redovima.

Posebno je važno istaknuti iznimku od pravila da nasljednik treba biti živ, odnosno rođen¹⁴ - u slučaju začetog a još nerođenog djeteta. Pravnom fikcijom se pretpostavlja da je dijete rođeno,¹⁵ a tek nakon rođenja djeteta se realiziraju njegova nasljedna prava. Time veza krvnog srodstva dobiva trajnu potvrdu od samog početka života, tj. djetetovog začeća.¹⁶ Vrijednovanje i zaštita (korektnih i skladnih) srodničkih odnosa u sklopu nasljednih prava očituju se i kroz institute nedostojnosti nasljeđivanja – za nasljednike koji nasljeđuju na temelju zakona, oporuke, ugovora o nasljeđivanju, kao i isključenja nužnih nasljednika.¹⁷ U suvremenim zakonodavstvima ograničavanje ili gubljenje nasljednih prava uglavnom je posljedica određenog nedoličnog ponašanja srodnika - nasljednika prema ostavitelju i njegovim srodnicima ili ako je radnjama ostavitelja bio narušen javni interes odnosno javni poredak.

10 Nasljedni redovi sastavljeni su od krvnih i adoptivnih srodnika te bračnog i izvanbračnog ostaviteljevog partnera.

11 Zakon je objavljen u Službenim novinama FBiH, br. 80/2014.

12 Čl. 8. ZN FBiH glasi: „(1) Ako ovim zakonom nije drukčije određeno, na temelju zakona umrlog nasljeđuju: svi njegovi potomci, njegovi posvojenici i njihovi potomci, njegov bračni partner, njegovi roditelji, njegovi posvojitelji, njegova braća i sestre i njihovi potomci, njegovi djedovi i bake i njihovi potomci, njegovi ostali predci.

(2) Osobe iz stavka 1. ovoga članka nasljeđuju po nasljednim redovima.

(3) Nasljednici bližeg nasljednog reda isključuju iz nasljedstva osobe daljnjeg nasljednog reda.“

13 U švedskom pravu, ostavitelja djeca koja nisu djeca i nadživjelog bračnog partnera, imaju pravo dobiti svoj nužni dio nakon ostaviteljeve smrti. https://e-justice.europa.eu/content_general_information-166-se-hr.do?member=1 ; 22. 2. 2018.

14 Čl. 157. st. 1. ZN FBiH glasi: „Nasljednik može biti samo osoba koja je živa u trenutku otvaranja nasljeđa.“

15 „Dijete već začeto u trenutku otvaranja nasljedstva smatra se kao rođeno ako se rodi živo.“ (Čl. 157. st. 2. ZN FBiH).

16 O nepostojanju apsolutne zaštite prava na život ljudskog zametka u suvremenim zakonodavstvima i pravnoj praksi v. detaljnije u: Čolaković, M., *Pravo na tjelesni integritet: privatnopravni aspekt*, Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Mostar, 2015., str. 12 -16.

17 Primjerice, OGZ je (u § 540.) uređivao da je nedostojan prava nasljeđivanja onaj tko ostavitelja, njegovu djecu roditelje ili druge uvrijedi.

Ostavitelj može isključiti iz nasljedstva nasljednika koji ima pravo na nužni dio: ako se on teže ogriješio prema ostavitelju povredom neke zakonske ili moralne obveze koja proizilazi iz njegova obiteljskog odnosa s ostaviteljem; ako je namjerno počinio neko teže kazneno djelo prema njemu ili njegovu bračnom partneru, djetetu ili roditelju; ako je počinio neko od kaznenih djela protiv integriteta BiH ili čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom; te ako se odao neradu ili nepoštenu životu.¹⁸ Ostavitelj koji želi isključiti nasljednika mora to navesti u oporuci ili u ugovoru o nasljeđivanju kao i razlog isključenja.¹⁹

Nedostojnost za nasljeđivanje (na temelju zakona, oporuke i ugovora o nasljeđivanju) je posljedica nekih čina i odnosa nasljednika prema ostavitelju, primjerice pokušaj lišenja života ostavitelja, prijetnja ili prijevaran odnos.²⁰ Ovakvo ponašanje nasljednika ima samo osobnopravne učinke, tako da ono ne onemogućava njegove potomke, pa oni nasljeđuju kao da je on umro prije ostavitelja. Nasljednikova volja uvažava se kod odricanja od nasljeđa, a izjavljeno odricanje važi i za potomke, osim ako davatelj izjave nije izričito izjavio da se odriče samo u svoje ime. Zanimljivo je spomenuti da za ovo odricanje i u slučaju maloljetnosti potomaka nije potrebno odobrenje skrbničkoga tijela.²¹

Donekle sličan oblik društvenog kažnjavanja zbog vlastitog ponašanja ili stanja poznao je tijekom 19. stoljeća francuski *Code civile*, uređujući poseban institut tzv. civilne (građanske) smrti, na temelju koje bi neka osoba, u slučaju osude na tešku kaznu, zarobljeništva, deportacije, pristupanja nekim crkvenim redovima, zbog oboljelosti od lepre i sl., za života gubila građanska prava. Fizička egzistencija takvih osoba ipak bi sprječavala potpuni gubitak pravne sposobnosti, ali ako su bili u bračnom statusu prestajao bi brak, dok bi već za života takve osobe dolazilo

18 V. čl. 45. st. 1. ZN FBiH.

19 Čl. 46. st. 1. ZN FBiH.

20 Čl. 158. ZN FBiH glasi: „Nedostojan je naslijediti, kako na temelju zakona tako i na temelju oporuke i ugovora o nasljeđivanju, kao i dobiti bilo što na temelju oporuke ili ugovora o nasljeđivanju:

1) tko je s namjerom lišio ili pokušao lišiti života ostavitelja,

2) tko je prinudom ili prijetnjom natjerao ili prijevarom naveo ostavitelja da sačini ili opozove oporuku, odnosno ugovor o nasljeđivanju, ili neku odredbu oporuke, odnosno ugovora o nasljeđivanju, ili ga je spriječio da to učini,

3) tko je uništio ili sakrio ostaviteljevu oporuku ili ugovor o nasljeđivanju u namjeri da spriječi ostvarenje posljednje ostaviteljeve volje, kao i onaj tko je falsificirao oporuku ili ostaviteljev ugovor o nasljeđivanju,

4) tko se teže ogriješio o obvezu uzdržavanja prema ostavitelju prema kome je imao zakonsku obvezu uzdržavanja, kao i onaj tko nije htio pružiti ostavitelju nužnu potporu, koju mu je mogao pružiti bez opasnosti po vlastiti život, ili ga je ostavio bez potpore u prilikama opasnim po život ili zdravlje,

5) tko je kaznenim djelom s namjerom doveo ostavitelja u stanje stalne nesposobnosti za sačinjavanje oporuke

ili ugovora o nasljeđivanju, ili je kaznenim djelom s namjerom stekao povoljniji nasljednopravni položaj.“

21 Čl. 163. st. 2. i 3. ZN FBiH. Prema odredbama st. 5. tog članka, kad se nasljeđa odreknu svi nasljednici koji u trenutku smrti ostavitelja pripadaju najbližem nasljednom redu, na nasljedstvo se pozivaju nasljednici sljedećeg nasljednog reda, a u slučaju kad se nasljedstva odreknu ostali nasljednici prvoga nasljednoga reda, bračni partner ostaje u prvom nasljednom redu.

do ostavinskog postupka, a ako je bila ranije sačinjena oporuka, proglašavana je ništavom.²²

Nasljednopravni položaj (izvanbračnih) krvnih srodnika, posebice djece, tijekom povijesti²³ postupno se poboljšavao.²⁴

Savezni Zakon o nasljeđivanju²⁵ iz 1955. nije uređivao potpunu jednakost bračne i izvanbračne djece. Preduvjet nasljeđivanja izvanbračnog djeteta je da je krvna veza s roditeljima izvjesna i sigurna,²⁶ bilo prirodno ili formalnopravno.²⁷ Danas je načelo ravnopravnosti bračne i izvanbračne djece jedno od temeljnih načela nasljednog prava.²⁸ Na ovim prostorima to je prvi put izričito uređeno odredbama saveznog ustava bivše SFRJ,²⁹ te republičkih i pokrajinskih ustava iz 1974. godine. Odredbama Zakona o nasljeđivanju SRBiH izvanbračno krvno srodstvo je glede zakonskog nasljeđivanja bilo izjednačeno s bračnim krvnim srodstvom (čl. 5. st. 1. tog zakona).³⁰

22 Odredbe o civilnoj smrti u Francuskoj ukinute su 1854. godine. Podrobnije v. kod: Hlača N., *La mort civile – Civilna smrt*, Zbornik radova Znanstvenog skupa „200-ta obljetnica Code civil-a (1804-2004)“, Rijeka, 2004, str. 107-116.

23 O zakonskom nasljeđivanju izvanbračnog djeteta i njegovih descendenata prema roditeljima i njihovim srodnicima i obratno, v. kod: Kurdulija, M., *Nasledno pravo vanbračnih srodnika*, „Savremena administracija“, Beograd, 1973.

24 Zanimljivo je navesti da su u srednjovjekovnoj Bosni izvanbračna djeca isključivana iz nasljednog prava i vladarskim poveljama, primjerice Sandaljevom. Izvor: Spajić, V., *Nasljedno pravo u srednjovjekovnoj Bosni*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, I/1953, str. 111 i 112. Prema srednjovjekovnim statutima dalmatinskih gradova nezakonita (izvanbračna) djeca nisu mogla nasljeđivati svoje roditelje, a mogla su primiti neke oporučne legate. Od toga su postojale i iznimke, ako primjerice netko nije imao žive zakonite djece a rodbina prihvati nezakonito dijete za člana roda – Nikolić, Z., *Rođaci i bližnji: Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 54 i 55.

25 Zakon o nasljeđivanju, Službeni list FNRJ, br. 9/1955 i Službeni list SFRJ, br. 42/1965. – dalje u tekstu: ZN SFRJ.

26 Ta krvna veza između majke i djeteta je uglavnom prirodna i izvjesna, pa izvanbračno dijete sigurno nasljeđuje majku i majčine srodnike.

27 Stoga izvanbračno dijete svoga oca može naslijediti samo ako je očinstvo priznato ili utvrđeno, odnosno ako se izvanbračni otac nakon utvrđivanja očinstva sudskim putem prema djetetu ponašao kao otac. Ako je očinstvo utvrđeno sudskom presudom poricano od oca, dijete je imalo zakonsko nasljedno pravo prema ocu ali ne i prema očevim srodnicima. Usp. čl. 23. tog zakona i Marković, S., *Nasledno pravo u Jugoslaviji*, Beograd, 1978, str. 90 i 91.

28 O različitim aspektima nasljednih prava naknadno priznatog izvanbračnog djeteta v. slučaj iz prakse Europskog suda za ljudska prava *Marckx v. Belgium*. Izvor: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/15E0E23D-8D4A-4B53-B483-9B443AB99AA3/0/Listechrono.pdf>; II. 2016.

29 Čl. 190. st. 4. Ustava SFRJ iz 1974. je glasio: „Djeca rođena van braka imaju ista prava i dužnosti kao i djeca rođena u braku.“

30 Čl. 5. st. 1. tog zakona glasi: „Vanbračno srodstvo izjednačuje se u pogledu nasljeđivanja sa bračnim, a srodstvo potpunog usvojenja sa srodstvom po krvi.“

ZN FBiH također (kao i ostala dva zakona o nasljeđivanju u BiH),³¹ u pogledu nasljednih prava izjednačava djecu rođenu izvan braka s bračnom djecom.³²

Prema odredbama ZN FBiH zakonski nasljednici ostavitelja su ovi njegovi srodnici: potomci; posvojenici i njihovi potomci; roditelji; posvojitelji; braća i sestre i njihovi potomci; djedovi i bake i njihovi potomci; i ostali predci. Pored toga, temeljem zakona umrlog nasljeđuju bračni i izvanbračni partner. Ove osobe, ovisno o bliskosti s ostavitelem, razvrstani su u nasljedne redove, tako da nasljednici bližeg nasljednog reda isključuju od nasljeđivanja osobe daljeg nasljednog reda.³³

Adoptivno srodstvo iz potpunog posvojenja izjednačeno je s krvnim srodstvom.³⁴ Time je nasljednopravni položaj posvojenika i njegovih potomaka, odnosno posvojitelja i njegovih srodnika isti kao i kod roditeljskog odnosa iz krvnog srodstva,³⁵ pa se na te adoptivne srodnike primjenjuju nasljedna pravila koja vrijede za krvne srodnike određenog stupnja srodstva. Posvojenik i njegovi potomci – njegovi posvojenici i njihovi potomci, nasljeđuju posvojitelja i njegove srodnike kao što biološka djeca i njihovi srodnici nasljeđuju roditelje i njihove srodnike; a posvojitelji sa srodnicima nasljeđuju posvojenika i njegove potomke kao što roditelji sa srodnicima nasljeđuju svoju djecu i njihove potomke. Ovim oblikom posvojenja prestaju međusobna prava i dužnosti posvojenika i njegovih krvnih srodnika, osim ako su posvojitelji maćeha ili očuh. Pored toga, prestaju i međusobna nasljedna prava između posvojenika i njegovih potomaka s posvojenikovim krvnim srodnicima, kao i prava i dužnosti iz roditeljskog odnosa, prava i obveze uzdržavanja i dr.³⁶

Različiti su nasljednopravni učinci nepotpunog posvojenja između posvojitelja na jednoj strani i posvojenika i njegovih potomaka na drugoj strani, a kojim nastaju prava i dužnosti jednaka onima između roditelja i djece. Tim učincima

31 Čl. 4. st. 1. Zakona glasi: „Izvanbračno srodstvo izjednačuje se u pogledu nasljeđivanja s bračnim, a srodstvo potpunog posvojenja sa srodstvom po krvi.“ S obzirom da je pojam „izvanbračno srodstvo“ dosta nejasan, ovdje izričemo primjedu terminološke prirode smatrajući boljim izrazima: „Djeca rođena izvan braka i njihovi potomci“ ili „krvni srodnici rođeni izvan braka“. Inače, iste odredbe i terminologiju imaju i druga dva zakona u BiH – Zakon o nasljeđivanju (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 1/2009, 55/2009 i 91/2016; dalje u tekstu: ZN RS) i Zakon o nasljeđivanju Brčko distrikta BiH (Sl. glasnik Brčko distrikta BiH, br. 36/2017; dalje u tekstu: ZN BD).

32 Primjerice i u njemačkom pravu izvanbračna djeca zakonski su nasljednici svojih majki i očeva i njihove rodbine. https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-de-hr.do ; 6. 3. 2018.

33 Spolna ravnopravnost pri nasljeđivanju novijeg je datuma. Kod plemenskih Albanaca nasljeđivali su samo muškarci, a imovinu „...pustog ognjišta preuzimaju odijeljeni stričevi i braća od stričeva ili rođaci makar „stotog stupnja srodstva“ po muškoj lozi.“ Usp. Đuričić, M., *Ognjište i nasljeđivanje*, Odvjetnik, Zagreb, 3 - 4 (1978), str. 149.

34 Usp. čl. 4. st. 1. ZN FBiH i čl. 4. st. 1. ZN RS.

35 Čl. 113. st. 1. Obiteljskog zakona Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, br. 35/2005, 41/2005 i 31/2014; dalje u tekstu: ObZ FBiH) glasi: „Potpunim posvojenjem se između posvojitelja i njegovih krvnih srodnika, s jedne strane, i posvojčeta i njegovih potomaka, s druge strane, zasniva neraskidiv odnos srodstva jednak krvnom srodstvu.“ Usp. sadržajno iste odredbe u čl. 156. Porodičnog zakona (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 54/2002, 41/2008 i 63/2014; dalje u tekstu: PoZ RS) i čl. 96. st. 1. Obiteljskog zakona Brčko distrikta BiH (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, br. 23/2007; dalje u tekstu: ObZ BD).

36 Usp. Zečević, E., *Porodičnopravni odnosi*, „Logos“ Centar za edukaciju i pružanje intelektualnih usluga, Sarajevo, 2005., str. 185 i 186.

u pravilu³⁷ posvojenik i njegovi potomci imaju prema posvojitelju ista nasljedna prava kao i posvojiteljeva djeca i drugi njegovi potomci. Ako posvojenik i njegovi potomci nasljeđuju posvojitelja kao njegova djeca, tada i posvojitelj nasljeđuje posvojenika i njegove potomke.³⁸ U nepotpunom posvojenju je nasljednopravni položaj posvojenika i njegovih potomaka prema posvojitelju jednak položaju posvojiteljeve djece i drugih njegovih potomaka, osim ako pri posvojenju ta prava nisu ograničena ili sasvim isključena.³⁹ Kod nepotpunog posvojenja posvojenik i njegovi potomci ne nasljeđuju posvojiteljeve srodnike, njegovog bračnog partnera, ni druge njegove posvojenike, a srodnici posvojitelja i njegov bračni partner ne nasljeđuju posvojenika ni njegove srodnike.⁴⁰ Uz to, nepotpunim posvojenjem pravo nasljeđivanja, kao i pravo uzdržavanja između posvojenika i njegovih srodnika ostaje nedirnuto, pa ako posvojitelj nije u stanju uzdržavati posvojenika, obvezu uzdržavanja imaju posvojenikovi biološki roditelji i ostali (krvni) srodnici.

3. Životne zajednice kao temelj nasljeđivanja

Zakonodavac entiteta FBiH je u Zakonu o nasljeđivanju unio novinu (u čl. 123.) kojom naglašava važnost obiteljskopravnog odnosa braka, time što je propisao da će učinci raspolaganja oporukom u korist bračnog partnera biti opozvani ako je brak prestao pravomoćnom presudom nakon sastavljanja oporuke, osim ako je ostavitelj drukčije odredio u oporuci. Pored toga, (u čl. 163. st. 5.) sadržano je novo uređenje po kojem ako se djeca ili njihovi potomci iz prvog zakonskog nasljednog reda odreknu nasljeđa, bračni partner ne prelazi u drugi nasljedni red i može naslijediti svu imovinu. Time se poštuje volja nasljednikovih potomaka koji na taj način žele da njihov drugi roditelj naslijedi cjelokupnu ostavinu, čime se izražava različitost od situacije kada nasljednik nema potomaka. Ovim je na određen način osnažen položaj bračnog partnera i krvnih srodnika ravne silazne linije. U kontekstu tendencije poštivanja individualnih prava su i odredbe čl. 167. st. 2., kojima se uz potomke ostavitelja i bračnom partneru omogućava iznimka, tj. odricanje od nasljeđa koje bi mu pripalo nakon smrti njegovog bračnog partnera.

Iako ObZ FBiH ne poznaje institut krivice kao razlog za prestanak braka, ipak je zakonodavac u zakonu o nasljeđivanju uzeo u obzir element krivice kao razloga za

37 Prema odredbama čl. 119. ObZ FBiH, posvojitelj može posvojčeta ograničiti ili isključiti iz prava nasljeđivanja, pod uvjetima predviđenim u posebnom zakonu. Odredba ZN FBiH o mogućnosti takvog ograničenja ili isključenja pri zasnivanju nepotpunog posvojenja sadržana je u čl. 22. st. 1.: „1) Posvojenik iz nepotpunog posvojenja i njegovi potomci imaju prema posvojitelju ista nasljedna prava kao i posvojiteljeva djeca i drugi njegovi potomci, osim ako pri posvojenju ta prava nisu ograničena ili sasvim isključena.“

38 Time je ZN FBiH u čl. 22. st. 2. nasljednopravni položaj posvojitelja prema posvojčetu normirao po načelu reciprociteta: „U slučajevima u kojima posvojenik i njegovi potomci nasljeđuju posvojitelja kao njegova djeca, posvojitelj nasljeđuje posvojenika i njegove potomke.“

39 V. čl. 22. st. 1. ZN FBiH.

40 Čl. 22. st. 4. i 5. ZN FBiH.

prestanak prava nasljeđivanja između bračnih partnera. Time se posredno naglašava i promiče važnost skladnih bračnih odnosa i štiti obitelj.⁴¹

Brak ima učinke imovinskopravne prirode za života i u slučaju smrti jednog bračnog partnera. U slučaju smrti jednog bračnog partnera, preživjeli bračni partner može biti zakonski odnosno oporučni nasljednik.⁴² Važnost braka za širu zajednicu kao i ostale članove obitelji, razlog je i temelj postojanja međusobnog zakonskog nasljednog prava bračnih partnera.⁴³ S obzirom da brak može prestati za života bračnih partnera (poništajem ili razvodom), pravo nasljeđivanja kao mogućnost može privremeno trajati, do prestanka braka za života bračnih partnera.

Zakonodovac pri određivanju kruga ovlaštenika za nasljeđivanje, pored toga što vodi računa o vrsti i razini bliskosti pojedinih obiteljskopравnih odnosa, vodi računa i o skladnosti odnosno kakvoći (kvaliteti) tih odnosa, što može biti određujući faktor i za nasljeđivanje.

Bračni partner je u domaćem pravu zakonski nasljednik u prvom odnosno drugom nasljednom redu, može biti nužni i oporučni nasljednik kao i nasljednik temeljem ugovora o nasljeđivanju.⁴⁴ Stvarna životna situacija u kojoj se nalaze bračni partneri itekako je važna i određujuća za nasljednopravni položaj i ostvarivanje nasljednih prava od strane preživjelog bračnog partnera. U prvom nasljednom redu bračni partner s djecom nasljeđuje na jednake dijelove. Međutim, nasljedni dio bračnog partnera, može se smanjivati ili povećati zbog posebnih životnih okolnosti u kojima se nalaze sunasljednici ili on sam. Smanjenje nasljednog dijela bračnog partnera uslijedit će kad sud na zahtjev djece (u prvome nasljednom redu)⁴⁵ odnosno roditelja (u drugome nasljednom redu)⁴⁶ koji nemaju nužnih sredstava za život odluči da oni naslijede i jedan dio ostavine koji bi po zakonu trebali naslijediti ostali nasljednici. Pravo na povećanje nasljednog dijela, ima na sličan način i preživjeli bračni partner u odnosu na ostale nasljednike prvoga i drugoga nasljednog reda.⁴⁷

41 Čl. 25. st. 2. toč. 3. ZN FBiH glasi: „(2) Bračni partner nema pravo na nasljeđe: 3) ako je njegova zajednica života s ostaviteljem bila trajno prestala njegovom krivicom ili u sporazumu s ostaviteljem.”

42 Tako u Francuskoj ako iza pokojnika ostaju bračni drug i predci, bračni drug nasljeđuje polovicu imovine, a otac i majka nasljeđuju svaki po četvrtinu imovine. Ako je jedan od predaka umro prije pokojnika, njegovu četvrtinu dobiva bračni drug (članak 757-1 Građanskog zakonika).

https://e-justice.europa.eu/content_general_information-166-fr-hr.do?member=1 ; 2. 3. 2018.

43 O aktualnostima primjene Uredbe (EU) Vijeća 2016/1103 od 24. lipnja 2016. o provedbi pojačane suradnje u području nadležnosti, mjerodavnog prava te priznavanja i izvršenja odluka u stvarima bračnoimovinskih režima u ostavinskim postupcima s prekograničnim elementom v. detaljnije kod: Poretti, P., *Odlučivanje o imovinskim odnosima bračnih drugova u ostavinskim postupcima sukladno Uredbi 2016/1103 o bračnoimovinskom režimu*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, (1991) v. 38, br. 1, 2017, str. 449- 474.

44 Prema talijanskim propisima, zakonski nasljednici odgovorni su za dugovanja ostavitelja srazmjerno vrijednosti njihovih udjela u nasljedstvu, dok oporučni nasljednici nisu odgovorni za te dugove. https://e-justice.europa.eu/content_general_information-166-it-hr.do?member=1 ; 15. 2. 2018.

45 Čl. 24. st. 1. ZN FBiH.

46 Usp. čl. 27. st. 1. ZN FBiH. Pored toga, sud može odlučiti da roditelji naslijede cijelu ostavinu ako je ona tako male vrijednosti da bi njezinom podjelom roditelji zapali u oskudicu (st. 2. tog zakona).

47 Čl. 26. ZN FBiH glasi: „(1) Kada je bračni partner koji nema nužnih sredstava za život pozvan na nasljeđe s nasljednicima prvoga ili drugoga nasljednog reda, sud može, na zahtjev bračnog partnera, odlučiti da bračni partner naslijedi i jedan dio onoga dijela ostavine koji bi po zakonu trebali naslijediti

Bračni partner dakle u pravilu nasljeđuju ako je u trenutku smrti postojao valjani brak. Međutim, u situacijama kada je ostavitelj prije svoje smrti podnio tužbu za razvod (ili poništaj) braka tada činjenica postojanja braka u trenutku smrti neće definitivno biti određujuća činjenica za nasljeđivanje. U takvim okolnostima, (drugi) zakonski nasljednici umrloga bračnog partnera imaju pravo nastaviti započeti parnični postupak razvoda ili poništaja braka, na način da će zahtijevati utvrđivanje osnovanosti tužbenoga zahtjeva za razvod ili poništaj braka.⁴⁸ Ako se utvrdi osnovanost tužbenog zahtjeva, nadživjeli bračni partner neće imati status zakonskog nasljednika. Ovdje se dakle uvažava, na neki način anticipirana želja i volja bračnog partnera za prestankom braka, tj. u konačnici i posljedicom takvoga ishoda – gubitkom zakonskog nasljeđivanja drugoga bračnog partnera.

U situacijama kada je tužbu bio podnio nadživjeli bračni partner, a ostavitelj-tuženik umro prije donošenja pravomoćne presude o razvodu braka, zakonodavac nije predvidio mogućnost da drugi nasljednici ostavitelja mogu nastaviti započeti postupak. Dakle, položaj nasljednika bračnog partnera tužitelja i bračnog partnera tuženika nije isti, odnosno ne vrijednuje se jednako volja i želja za razvodom braka - bračnog partnera u ulozi tužitelja i bračnog partnera u ulozi tuženika.⁴⁹ Za ovakvo stajalište zakonodavca mogli bismo navesti argumente *pro et contra*, a čija opravdanost može ovisiti o svakoj konkretnoj životnoj situaciji (o duljina i skladnosti bračnih odnosa, o razlozima razvoda ili poništaja, i sl.).

Ratio legis ovakvog pristupa zakonodavca mogao bi se prepoznati u uvažavanju interesa stranke koja je pokrenula postupak za razvod ili poništaj braka tužbom, a tuženik-ostavitelj nije želio razvod ili poništaj braka, a tijekom postupka nije posezao primjerice za protutužbom. Stoga, njegova smrt ostavlja tužitelja u nasljednom redu i ne eliminira ga, jer tužba nije imala za cilj eliminaciju osobe koja je tužitelj, nego onog tuženog, koji je umro.

Drukčijim pristupom mogli bismo reći da su obje situacije na izvjestan način, bez obzira je li nakon podnesene tužbe umro tužitelj ili tuženik, sadržajno dosta slične, pa bi se nasljednicima ostavitelja moglo omogućiti utvrđivanje osnovanosti tužbenoga zahtjeva za poništaj ili razvod braka, jer ne treba zanemariti vezu između voljnog elementa trajanja braka i njegovih nasljednopravnih učinaka.

Prema odredbama prethodno važećega Zakona o nasljeđivanju⁵⁰, koji se na prostoru Bosne i Hercegovine, odnosno Federacije BiH primjenjivao do početka

ostali nasljednici, a može odlučiti i da bračni partner naslijedi cijelu ostavinu, ako je ona tako male vrijednosti da bi njezinom podjelom bračni partner zapao u oskudicu.

(2) Pri odlučivanju u slučaju iz stavka 1. ovoga članka sud će uzeti u obzir sve okolnosti, a naročito imovinske prilike i sposobnosti za privređivanje bračnog partnera, trajanje bračne zajednice, imovinske prilike ostalih nasljednika i njihovu sposobnost za privređivanje i vrijednost ostavine.“

48 Usp. čl. 290. st. 2. ObZ FBiH; čl. 66. st. 2. PoZ RS i čl. 261. st. 2. ObZ BD. Isto tako i odredbe čl. 25. st. 2. toč. 2. ZN FBiH, čl. 24. st. 2. toč. a) ZN RS i čl. 26. st. 2. toč. a) ZN BD.

49 Kao izvjesna satisfakcija ovakvog različitog položaja nasljednika bračnih drugova ovisno o tome jesu li bili tužitelj ili tuženik, nasljednici tuženog ostavitelja mogli bi zahtijevati utvrđivanje je li zajednica života između tužitelja i tuženika prestala (znatno) prije smrti tužitelja. O tome detaljnije v. kod Radić, *op. cit.*, f. 6., str. 443.

50 Zakon o nasljeđivanju (pročišćeni tekst) objavljen je u Službenom listu SR BiH, br. 7/1980 i 15/1980.

primjene novog Zakona o nasljeđivanju, izvanbračni partneri nisu bili navedeni kao zakonski⁵¹ niti kao nužni nasljednici.⁵² ZN FBiH je pored braka, kao temelj nasljeđivanja uredio i izvanbračnu zajednicu, koja je drugi pravno uređeni oblik životnog zajedništva žene i muškarca.⁵³ Ovim uređenjem je osnažen društveni i pravni tretman izvanbračne zajednice u smislu njenoga izjednačavanja s brakom.

Neka zakonodavstva opće ili nasljednopravne učinke izvanbračne zajednice priznaju samo ako ne postoje smetnje za njezin nastanak koje su istovjetne bračnim smetnjama – hrvatsko,⁵⁴ srpsko⁵⁵, crnogorsko⁵⁶, slovensko, francusko, nizozemsko pravo. S obzirom da su učinci izvanbračne zajednice u nekim segmentima izjednačeni s učincima braka, smatramo da bi za zasnivanje i priznavanje postojanja izvanbračne zajednice trebali urediti preduvjeti, odnosno odsutnost bračnih smetnji kao i za sklapanje braka.⁵⁷ Zbog toga se izvanbračna zajednica ne bi mogla pravno priznati između osoba koje su primjerice međusobno bliski krvni srodnici, jer je to ograničavajuća okolnost za sklapanje braka⁵⁸.

U praksi su česte nejasnoće vezane za dokazivanje i utvrđivanje postojanja izvanbračne zajednice, i o tome postoje različita gledišta. Istaknut ćemo stajalište po kojem ako ne postoji spor između zakonskih nasljednika, sud bi odmah trebao izvanbračnog partnera uvrstiti i u nasljednike,⁵⁹ a ako postoji nejasnoća ili spor o postojanju izvanbračne zajednice, tada: „...činjenice ne može utvrđivati sud u

51 Čl. 9. st. 1. tog zakona glasi: „Ako ovim zakonom nije drukčije određeno na osnovu zakona umrlog nasljeđuju: svi njegovi potomci, njegov bračni drug, njegovi roditelji, njegova braća i sestre i njihovi potomci, njegovi djedovi i babe i njihova djeca“.

52 Čl. 28. st. 1. i 2. glase: „Nužni nasljednici su: djeca umrlog, njegovi usvojenici (član 20) i njegov bračni drug.

Ostali potomci umrlog, njegovi usvojenici i njihovi potomci (član 19. stav 1), njegovi roditelji i njegova braća i sestre su nužni nasljednici samo ako su trajno nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život.“

53 Čl. 9. Zakona, a da bi proizvodila pravne učinke nasljeđivanja potrebno je njezino trajanje do smrti ostavitelja.

54 V. čl. 8. st. 2. Zakon o nasljeđivanju (Narodne novine, br. 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013 i 33/2015).

55 Čl. 4. st. 1. tog zakona glasi: „Vanbračna zajednica je trajnija zajednica života žene i muškarca, između kojih nema bračnih smetnji (vanbračni partneri)“. (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 18/2005, 72/2011 i 6/2015). „Jasno je da izvanbračna zajednica ima obiteljskopravne učinke samo ako ima uvjete propisane zakonom. Ako ti uvjeti nisu ispunjeni, takvo izvanbračno zajedništvo nema obiteljskopravnu zaštitu, a sporni pravni odnosi između tih osoba rješavat će se normama građanskog prava“ Tako: Kovaček-Stanić, G., *Porodično pravo: partnersko, dečje i starateljsko pravo*; Drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje, Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost, Novi Sad, 2007, str. 176.

56 Taj zakon izrijekom povezuje moguće učinke izvanbračne zajednice s nepostojanjem „ smetnji za sklapanje punovažnog braka“ (usp. čl. 12. st. 2. Porodičnog zakona (Službeni list Republike Crne Gore, br. 1/2007 i 53/2016).

57 Time će se u većoj mjeri istaknuti sličnost pravnog sadržaja ovih dviju životnih zajednica i posredno izraziti važnost uzajamnih prava i obveza partnera u izvanbračnoj zajednici.

58 U prilog tome nije potrebno posebno isticati moralne, psihološke, medicinske i društvene aspekte, te djelomičnu podudarnost same svrhe bračne i izvanbračne zajednice.

59 Usp. Crnić, J.; Končić, A-M., *Zakon o nasljeđivanju s komentarom, sudskom praksom, prilogima, primjerima i abecednim kazalom, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Organizator, Zagreb, 2005., str. 39. i 40.

ostavinskom postupku ... Neka osoba... svoje svojstvo izvanbračnog druga može dokazati samo pravomoćnom presudom donesenom u parničnom postupku kojom je sud utvrdio postojanje izvanbračne zajednice u času smrti ostavitelja. Ako takva presuda još ne postoji, ostavinski sud može samo postupati po pravilima o upućivanju na parnicu zbog spora o činjenicama(...), prekinuti ostavinski postupak i uputiti izvanbračnog druga na parnični postupak radi utvrđenja da je u času smrti postojala izvanbračna zajednica s ostaviteljem.⁶⁰

Iako institut nasljeđivanja ne obuhvaća pravo na obiteljsku mirovinu, spomenut ćemo da nedavno doneseni federalni Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju pravo na obiteljsku mirovinu priznaje samo bračnim partnerima,⁶¹ što je tijekom javne rasprave i postupka donošenja tog zakona od strane određenih subjekata bilo okarakterizirano kao diskriminacija.⁶²

4. Osvrt na specifičan položaj žene u nasljeđivanju

Dugo vremena kroz povijest žene nisu mogle biti nositeljice prava vlasništva, pa nisu, kao muškarci mogle nasljeđivati svoje srodnike ni bračne partnere. Taj segment društvenih odnosa jedan je od pokazatelja opće neravnopravnosti žene u obitelji i društvu, ali i uzročnik podređenog statusa žene.⁶³

U primitivnim društvima vjerovalo se da je žena božansko, a ne ljudsko biće, obdarena najvažnijom moći na svijetu - rađanjem. Mnogi starovjekovni zakonic i bave se i pravima žena. Primjerice, prema Hamurabijevu zakoniku iz 17. st. pr. Kr. žena u braku zadržava miraz (kojim upravlja muž) u svom vlasništvu do svoje smrti, a nakon toga ga nasljeđuju djeca, nakon muževe smrti dijeli ostavinu na jednake dijelove sa svojim sinovima, na svome dijelu nema pravo vlasništva već samo pravo uživanja.⁶⁴ U slučaju razvoda, ako žena dokaže da je muž krivac za razvod, on je dužan uzdržavati ženu i djecu. U starogrčkim državama žene uglavnom nisu mogle nasljeđivati, ali je kroz institut *epiklerata* ostavitelj koji nema sinove mogao osigurati svoje kćeri tako što bi im odredio prije svoje smrti muža, preko kojeg će one posredno naslijediti očevu imovinu.⁶⁵ Općenito kazano, u starom i srednjem vijeku položaj žene jačao se kroz institute miraza i darovanja.

60 Josipović, T., *Nasljeđivanje na temelju zakona*, a u : J. Crnić, M. Dika, B. Hrvatin, O. Jelčić, T. Josipović, Z. Koharić, J. M. Ruždjak, *Novo nasljednopravno uređenje*, Zagreb, 2003, str. 39.

61 Prema odredbama Zakona o mirovinskom i invalidskom osiguranju (Službene novine FBiH, br. 13/2018), među članove obitelji umrlog osiguranika koji imaju pravo na obiteljsku mirovinu uvršten je bračni supružnik (udovica odnosno udovac), ali ne i preživjeli izvanbračni partner. Takva odredba (čl. 60) postojala je i u prethodno važećem Zakonu o mirovinskom i invalidskom osiguranju (Službene Novine FBiH, br. 29/1998, 49/2000, 32/2001, 61/ 2002, 73/2005, 59/2006 i 4/2009).

62 Iako je u tu svrhu i institucije Ombusmana za ljudska prava BiH podnijela Prijedlog Vladi FBiH, te odredbe nisu korigirane.

63 V. Erent-Sunko, Z., *Tri pravnopovijesna modela nasljednog prava koji su poboljšali pravni položaj žene ili bili još jedan oblik nasilja nad njom*, u Zbornik radova sa znanstvenog skupa *Dies historiae* 2012. – Žene kroz povijest održanog 5. prosinca 2012., Zagreb, 2014., str. 45.

64 *Ibid*, str. 47.

65 *Ibid*, str. 53.

Rimsko nasljedno pravo možemo promatrati u četiri razvojne faze: 1. nasljedno pravo starog civilnog prava; 2. nasljedni red po pretorskom pravu (ediktu); 3. carsko, predjustinijansko pravo; i 4. reforme Justinijanovog prava.⁶⁶

U starom Rimu otac obitelji je imao vlast nad sinovima i kćerima,⁶⁷ bez obzira na njihovu životnu dob. Pored toga, bio je vlasnik svega što je porodica posjedovala, a posjedovanje materijalnih dobara ženi nije bilo dozvoljeno. Vlast nad kćerkom najprije ima otac, kasnije njezin muž kojeg joj izabere otac. Žene su smatrane pravno i poslovno nesposobne i stavljane su u kategoriju s robovima, strancima, maloumnima i senilnim osobama, a ograničavanje žena u građanskim pravima opravdavano je čijenicom "prevrtljivosti njihove pameti".⁶⁸ Međutim, žena u *manus*-braku je s djecom nasljeđivala jednake dijelove, jer je prema svojoj djeci imala položaj agnatske sestre.⁶⁹ Po pretorskom pravu žena je iz braka *sine manu* mogla nasljeđivati ako nije bilo drugih agnatskih ni kognatskih srodnika iz prva tri nasljedna reda.⁷⁰ Carsko zakonodavstvo je riješilo pitanje međusobnog nasljeđivanja majke i djece.⁷¹ Justinijan je posebice ojačao nasljedni status siromašnih udovica, koje bi, ako nemaju miraz ni drugu imovinu koju su unijele u brak, mogla je naslijediti četvrtinu muževe imovine, a ko je nasljeđivala sa svojom djecom, dobivala je i određeni dio na uživanje.⁷²

Prema germanskom srednjovjekovnom pravu žene uglavnom nisu mogle nasljeđivati, dobivale su miraz, a samo iznimno zemlju su mogle naslijediti od očeva ako nema muške djece.⁷³ U dalmatinskim srednjovjekovnim gradovima, pod utjecajem mletačkog prava, postojao je nejednak položaj muške i ženske djece u nasljeđivanju.⁷⁴ U kasnom srednjem vijeku postojala je i mogućnost tzv. prefekcije (*prefectio*), kojom bi, u slučaju da plemić nema muških potomaka, kralj na njegov zahtjev mogao njegovu kći proglasiti sinom, čime bi ona nakon smrti oca preuzimala očeve posjede.⁷⁵ U srednjem vijeku u Europi ženi su bila uskraćena mnoga prava,

66 Izvori: Horvat, M., *Rimsko pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 315, i Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1975., str. 249.

67 O izvjesnim rezervama prema općem mišljenju po kojem je žena u tom razdoblju rimske povijesti bila gotovo potpuno obespravljena v. kod: Jovanović, M., *Komentar starog rimskog ius civile, Knjiga II Zakon XII tablica (I-IV)*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, Niš, 2007., str. 219- 236.

68 <http://povijest.net/prava-zena-kroz-povijest/>, preuzeto 5. 3. 2018.

69 Horvat, *op. cit.*, f. 66., str. 318.

70 *Ibid*, str. 320.

71 Na osnovi senatorskih mišljenja – *senatus consultum Tertullianum* uređeno je nasljeđivanje djece od strane majke, odnosno nasljeđivanje majke od strane djece (*senatus consultum Orphitianum*). Izvor: Romac, *op. cit.*, f. 66, str. 507.

72 Horvat, *op. cit.*, f. 66., str. 321.

73 Erent Sunko, *op. cit.*, f. 63., str. 61 i 62.

74 Primjerice, prema Zadarskom statutu, ako iza ostavitelja ostanu muška i ženska djeca, sinovi nasljeđuju nekretnine, a kćeri pokretnine u visini "dostojnog miraza". V. detaljnije u Pezelj, V., *Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, God. 43 (2006), Broj 3-4 (83), preuzeto s <http://www.pravst.unist.hr/zbornik.php?p=15&s=45>; 2. 3. 2018.

75 Te žene nisu nastavljale stari rod, nego je žena koja je proglašena muškarcem bila začetnik novog roda odnosno obitelji. Izvor: Karbić, M., *Uloga pripadnica visokog plemstva u životu hrvatskih zemalja tijekom kasnoga srednjeg vijeka*, u Zbornik radova sa znanstvenog skupa *Dies historiae* 2012. – Žene

njezin status, mogućnost obrazovanja i dostupnost društvenim funkcijama bili su znatno suženi u odnosu na muškarca. Kao protuteža mogućim nastojanjima žene za ravnopravnošću u to vrijeme nastala je poslovice koja se u modalitetima može čuti na mnogim jezicima: "Jedina dobra žena je šutljiva žena".

Iako su prema OGZ-u pravni subjekti neovisno o spolu imali jednako pravo nasljeđivanja, muškarci su često uskraćivali zakonom zajamčena nasljedna prava ženskim potomcima, i one su, vjerojatno nenaviknute na pripadajuća im prava, često ih propuštale tražiti.⁷⁶

Ustav BiH,⁷⁷ odredbom čl. II. st. 3. poimenično u Popisu prava navodi ljudska prava i temeljne slobode, a u stavku 4. istoga članka propisuje da "Uživanje prava i sloboda, predviđenih ovim člankom ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovoga Ustava, osigurano je za sve osobe u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo uvjerenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, vezivanje za neku nacionalnu manjinu, imovinu, rođenje ili drugi status". Isto tako, u čl. 2. st. 1., 2. i 3. Zakona o ravnopravnosti spolova izričito je uređena ravnopravnost muškog i ženskog spola, te navedeno da se ravnopravnost odnosi na sva područja društva, te da je zabranjena diskriminacija na temelju spola i spolne orijentacije.⁷⁸

Velika je važnost uloge i poslanja žene i ženskog spola u obitelji i ljudskom društvu.⁷⁹ Usprkos tome, kroz spolnu neravnopravnost žena je bila dugo vremena, a nažalost i danas, potpuno ili djelomično obespravljen u različitim segmentima obiteljskog i društvenog života. Njezina neravnopravnost ogledala se i u umanjenim nasljednim pravima, ali i običajnim i drugim društvenim poimanjima njezine uloge u imovinskim i nasljednim pravima. Time se, kroz spolnu neravnopravnost, na specifičan način anuliraju temeljna pravila o primarnim titularima nasljedstva iz reda (svih, neovisno o spolu) krvnih srodnika i osoba u životnom zajedništvu.

Sama činjenica da su se na unutarnjoj i svjetskoj razini spoznali i priznali razni segmenti naslijeđenih patrijarhalno-običajnih odnosa, govori dovoljno za sebe i u pravilnom pristupu može biti polazna točka za stvarnu i potpunu društvenu a time i nasljednopravnu ravnopravnost žene. Jer stabilan imovinski status žene odražava se na njezin obiteljski i društveni status i može biti obrambeni mehanizam protiv siromaštva i mogućih oblika nasilja. Osim toga, iako suvremene europske tendencije u zakonodavstvu idu u smjeru sve veće zaštite pojedinca a ne obitelji kao cjeline, držimo da zaštita i ravnopravnost žene u nasljeđivanju u konačnici doprinosi stabilnosti obitelji i obiteljskih odnosa.

kroz povijest održanog 5. prosinca 2012., Zagreb, 2014., str. 85. i 86.

76 Krešić, M., *Nasljednopravna načela Općega građanskog zakonika u praksi hrvatsko-slavonskih ostavinskih sudova*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 63. (5-6), Zagreb, 2013., str. 1107. i 1111.

77 http://www.oscebih.org/dejtonski_mirovni_sporazum/BS/annex4.htm?gclid=CLrm7e-I96kCFZUS3wod-xtWag, 12. 11. 2017.

78 Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, br. 32/2010).

79 Povijest čovječanstva počinje sa ženom. Znanost smatra da su žene izvorni, prvi spol jer se ključni genetski podaci proslijeđuju i prenose isključivo preko žene. Ženin rad i njene vještine su bile ključne za sudbinu ljudske vrste. Izvor: <http://povijest.net/prava-zena-kroz-povijest/>; 2. 3. 2018

5. Umjesto zaključka

Prioriteti u nasljeđivanju, odnosno redoslijed osoba koje su pozvane na nasljeđe izraženi su zakonskim nasljednim redovima, koji su utemeljeni na važnosti činjenica-poveznica kao i na razini bliskosti između ostavitelja i nasljednika. To može biti srodstvo, bračna ili izvanbračna veza, uzdržavanje, vjerska, staleška ili klasna pripadnost ostavitelja ili nasljednika, porijeklo ili vrsta dobara koja čine ostavinu i sl. Zakonodavčeva volja sadrži određeni sustav vrijednosti, a uvjetovana je povijesnim, ekonomskim, kulturnim, obiteljskim, ideološkim, klasnim ili drugim uvjetima života određenog društva.

Naši zakonski nasljedni redovi zasnivali su se na sljedećim činjenicama – krvnom i adoptivnom srodstvu te na braku i izvanbračnoj zajednici između ostavitelja i nasljednika. Ostale (dopunske) činjenice važne za nasljeđivanje ili udjel u nasljeđivanju mogu biti trajna nesposobnost za rad, nedostatak nužnih sredstava za život, imovinske prilike nasljednika i njihova sposobnost za privređivanje i sl. Pored toga, kao zadnji zakonski nasljednik pojavljuje se država (odnosno općina i grad), na temelju pravne činjenice državljanstva.

Srodstvo je od najstarijih vremena do danas služilo kao osnovna činjenica pri formuliranju zakonskog nasljednog reda. Za zakonski nasljedni red kod nas su značajni krvno i adoptivno srodstvo. Možemo uočiti da usporedno sa smanjivanjem srodničkih odnosa koji su uključeni u nasljeđivanje, odnosno smanjivanja opsega nasljednih prava srodnika, prisutna je tendencija izvjesnog jačanja nasljedničkog položaja bračnog i izvanbračnog partnera u odnosu na srodnike te izjednačavanja djece rođene u braku i izvan braka. Prateći suvremene pravne tendencije u pogledu jačanja učinaka izvanbračne zajednice, novo nasljedno zakonodavstvo u entitetu Federacije BiH i Brčko Distrikta BiH izjednačava izvanbračnog s bračnim partnerom. Ta činjenica nalaže potrebu dodatnog normiranja i razjašnjenje mogućih dvojbenih životnih situacija. Stoga smatramo da bi trebalo precizirati (jednostavniji) način i postupak utvrđivanja izvanbračne zajednice, jasnije odrediti njezin početak i prestanak, te u svrhu pravne sigurnosti urediti obvezu njezina registriranja, način raskida (uz evidenciju kod istog tijela gdje je registrirana), kao i statusne razlike u odnosu na (još) nepriznato izvanbračno zajedništvo. Usto, za mogućnost priznanja izvanbračne zajednice trebalo bi isključiti postojanje smetnji koje su normirane kao bračne smetnje.

Zakonodavac je uvodeći novi institut ugovora o nasljeđivanju osnažio volju titulara nasljednih dobara, a u odnosu na zakonsko i oporučno nasljeđivanje ovaj temelj nasljeđivanja ima prednost, ali se ne može jednostrano raskinuti ni opozvati.

Zakonsko i nužno nasljeđivanje proizlazi iz obiteljskopravnog odnosa, čime se izravno naglašava društvena važnost obitelji kao cjeline. Međutim, institut nasljeđivanja izraz je i pokazatelj zaštite individualnih prava subjekata obiteljskog odnosa. Pored toga, postojanje oporučnog nasljeđivanja kao izraza volje pojedinca, pokazuje ravnotežu između institucijske važnosti obitelji i individualnih prava pojedinca na drugoj strani.

Proširenje obiteljskopравnih odnosa i pojava novih oblika obitelji uglavnom se podudara sa zakonskim i nužnim ovlaštenicima nasljeđivanja.

Obiteljski i imovinskopravni položaj žene u društvu odraz je i pokazatelj demokratske razine i humanosti tog društva. U našim okolnostima žena je zakonski i deklarativno ravnopravna u nasljeđivanju, ali je društveno poimanje u mnogim sredinama dosta često u nesuglasju s jasno definiranim njezinim pravima. Međutim, tendencija je da takva stajališta sve više uzmiču pred ostvarenjima potpune ravnopravnosti žene i kod nasljeđivanja.

Svjedoci smo dinamike i strukturnih promjena obiteljskih odnosa u suvremenim uvjetima, ali društvo treba stalno pronalaziti uporišne točke za njihovo skladno funkcioniranje. Preduvjet toga je jasno definiranje, prepoznavanje i utvrđivanje životnih zajednica i srodničkih odnosa koji dovode do priznavanja određenih prava i dužnosti.

Institut nasljeđivanja, prijenosom imovine s naraštaja na naraštaj specifičan je izraz nadvremenskog trajanja obitelji. Kroz korištenje davno stečenih materijalnih dobara, koja su trudom i životnim zalaganjem stekli ostavitelji, nasljeđivanje ima i transcendentnu dimenziju. Zbog toga možemo reći da je ovaj institut na više načina spona između naraštaja i vezivno tkivo obitelji i šire društvene zajednice.

Dr. sc. Željko Galić, Assistant Professor
Law Faculty, University of Mostar

FAMILY LAW RELATIONSHIP AS GROUNDS FOR INHERITANCE – CURRENT STATE AND TENDENCIES

Summary

In contemporary legal systems, a family law relationship can generally be formed between persons related through some form of social community or legally recognized kinship. Family law relationship has legal effects of personal law and property law nature.

This paper presents social background, evolution and dynamics of a link between family law relationship and inheritance rights. It also sets forth specific qualities of inheritance status and rights of individual subjects in a family law relationship within contemporary social and legal tendencies, and further analyzes and critically evaluates the applicable legal standards, especially the Inheritance Law in the Federation of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: family law relationship, social community, kinship, right to inheritance, inheritance law tendencies.